

דתישבו

פרשת נח, תשל"ז, מספר 1193

כיצד יתיישב הכתוב "וַיִּשְׂאָר אֶךְ נֹחַ וַאֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתְּבֵהָ" - עם דברי חז"ל שגם עוג ניצל מן המבול? בעז שפיגל

הראשונים והאחרונים מספר תשובות, ונציעם להלן לפי סדרם:
(א) עוג נרמז כניצול בפסוק הזה - כך מובא משם ר' יהודה החסיד (מאות י"ב-י"ג),² וכן נקטו עוד מרבתינו הראשונים,³ כי המילים "אך נח" עולות בגימטריה "עוג" (=79),⁴ ללמדנו שגם הוא נשאר!
(ב) הפסוק בא ללמד דבר אחר - כך סבור ר' אליהו מזרחי (מאות ט"ו-ט"ז), שכתב: "ופירוש

לפי המסופר בפרשתנו, היחידים מבני האדם ששרדו את המבול היו נח ומשפחתו, אשר היו בתיבה, ובאותה העת מנו שמונה נפשות (בר' ז:יג; ח:יח). ואולם, לפי ספרות חז"ל ולפי הספרות התורנית היו ניצולים נוספים מן המבול. המפורסם שבהם הוא עוג, שכעבור שנים נהיה מלך הבשן, יצא להילחם בישראל והוכה על ידי משה. המסורת על עוג שניצל מן המבול מופיעה בתלמוד הבבלי פעמיים - פעם כדברי רבי יוחנן ופעם כדברי סתם התלמוד. כך מובא בבבלי נידה, סא ע"א:

"ויאמר ה' אל משה אל תירא" (במ' כא:לד) - מכדי סיחון ועוג אחי הוּו, דאמר מר: סיחון ועוג בני אחיה בר שמחזאי הוּו. מאי שנא מעוג דקמסתפי, ומאי שנא מסיחון דלא קמסתפי? א"ר יוחנן אר"ש בן יוחי: מתשובתו של אותו צדיק אתה יודע מה היה בלבו, אמר: שמא תעמוד לו זכות של אברהם אבינו, שנאמר (בר' יד:יג): "וַיָּבֵא הַפְּלִיט וַיַּגֵּד לְאַבְרָם הָעֵבֶרִי", ואמר רבי יוחנן: זה עוג שפלט מדור המבול.

בבבלי זבחים (קיג ע"ב) נקט סתם התלמוד כדבר פשוט ומוסכם שעוג ניצל מן המבול ודן באופן הצלתו. בנוסף לבבלי מופיעה המסורת על עוג שניצל מן המבול במקורות חז"ליים נוספים, כמו: התרגום המיוחס ליונתן (בר' שם; דב' ג:יא), ופרקי דרבי אליעזר (פרק כג), ובהם גם הורחב התיאור על אופן הצלתו.

לאור זאת תמהו חכמי הדורות: הרי הפסוק המתאר את החורבן שהותיר המבול מספר: "וַיִּמַח אֶת כָּל הַיְקוּם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה עַד רֶמֶשׂ וְעַד עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיִּמָּחוּ מִן הָאָרֶץ וַיִּשְׂאָר אֶךְ נֹחַ וַאֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתְּבֵהָ" (בר' ז:כג). לאמור, הניצולים היו רק "נח ואשר אתו בתיבה" (וראו בזה נח, סט ע"א: "אך למעוטי, דלא אשתארו בעלמא בר נח ודעמיה בתיבותא"), וכיצד אפוא מלמדות מסורות חז"ל שנשאר גם עוג?! לקושי הזה הועלו בספרות

המהר"ל, להלן ג). כמו כן, רבים מבארים שכוונת הפסוק להדגיש שלאחר המבול לא היה לנח בן נוסף, לפי שחם סירסו (סנהדרין ע ע"א, בראשית רבה, לו, ז, ועוד), ולכן רק "מאלה", משלושת בניו, נפצה הארץ. לפי ביאורם אפשר לומר, שאין בפסוק זה מיעוט נוסף באשר לעוג. ואף זאת, ר"י אברבנאל (בר' שם) פירש שכוונת התורה ללמד שבני נח התיישבו בשלוש יבשות - שם באסיה, חם באפריקה, ויפת באירופה, וכך "נפצה מהם כל הארץ". ואם כן, גם לפי פירושו מובן מדוע התעלם הפסוק הזה מעוג, לפי שהוא ישב בחלקו של שם באסיה, ולא הוסיף לפיזור האנושות ברחבי העולם.
ראו: פרושי התורה לר' יהודה החסיד, מהד' לנגה, ירושלים תשל"ה, עמ' 12, בר' ז:כג (ומובא כן משמו בכמה מקורות). ר' אלעזר מורמייזא (מגדולי תלמידי ר"י החסיד) כתב כך: "אך נח עוג בגי', שהוא נשאר, ותדרוש כך, וישאר מיעוט, אך מיעוט, אין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות, כי רק עוג נשאר מיתר רפאי" (פירוש הרוקח על התורה, ח"ג, בני ברק תשס"א, פרשת נח, עמ' קי). הרי שבנוסף לגימטריה, בעל הרוקח מציע דרשה בכתוב המלמדת שעוג נשאר.

ראו: פירוש רבינו אפרים על התורה, ירושלים תש"ע, עמ' מג; מדרש רבי דוד הנגיד (נכד הרמב"ם), ספר בראשית, ירושלים תשכ"ד, עמ' לד; בעל הטורים, בר' ז:כג. וראו גם: ר"ד אייזענשטיין, אוצר מדרשים, ח"ב, עמ' 564.

יש שהוסיף שהתורה מרמזת על גימטריה זו, שהרי לשון הפסוק הוא "וישאר אך נח ואשר אתו בתיבה", והיינו שנשאר נח, וגם זה שאותו מרומז באותו תיבה ודיבור של א"ך נ"ח, שגימט' שלו ער"ג. ראו: רד"י פריינד, אלופי יהודה, ח"א, ירושלים תשמ"ו, פרשת נח, עמ' לו. יש שכתב כי "הארץ וישאר" א"ך גימ' בארץ ישראל, ובכך יש רמז למובא ברש"י (נידה סא ע"א), שעוג ברח לא"י. ראו: ר"מ שפירא (המגיד מזאלאזיץ), ברית אברהם, בראדי תרל"ה, נח, דף י ע"ב. ויש שכתב שפליתת סיחון מן המבול יש רמז בפסוק "ויבא הפליט", שכן: "ויבא הפליט גמטרי' אחי סיחון", לרמז שסיחון ועוג שניהם נמלטו. ראו: ר"ל רזנבוים, ימי חיך הימים, מונקאטש תרע"א, וירא, דף יג ע"ב.

* ד"ר בעז שפיגל מרצה בבית הספר ללימודי יסוד היהדות באוניברסיטת בר-אילן ובמכללת "אורות ישראל".

¹ קושי דומה מתעורר גם על האמור בפרשתנו: "וַיְהִי בְּנֵי נֹחַ הַיְצְאִים מִן הַתְּבֵהָ שֵׁם וְחָם וְיִפֶּת, וְחָם הוּא אָבִי כְנָעַן. שְׁלֹשָׁה אֵלֶּה בְּנֵי נֹחַ וּמֵאֵלֶּה נִפְצָה כָּל הָאָרֶץ" (בר' ט:יח-יט). הנה כי כן, הפסוק מדגיש "ומאלה נפצה כל הארץ", ואולם, לפי חז"ל קשה, שהרי לא רק משלושת בני נח נפצה כל הארץ, אלא גם מעוג, וגם לו היה חלק בהמשך האנושות?! על קושי זה אפשר לענות את תשובות ד-ה שיובאו להלן בפנים (וכן את דברי

ד"ה לפי פשוטו). ולדעתו, לא חש הפסוק "וַיִּשְׁאָר אֶךְ-נח" להזכיר את הניצולים הנוספים, כמו עוג.

(ה) הפסוק מתייחס רק לאלו שהיו בגזרת המבול - כך סבור ר' אליהו שיק (מאה י"ט) בחיבורו "עין אליהו" (נידה סא ע"א, אות כד). הוא מתבסס על דברי הגמרא (לעיל בתחילת דברינו), שסיחון ועוג היו בני אחיה בר שמחזאי, ומסביר ששמחזאי היה מלאך, ובני בניו הם בניו. כמו כן הוסיף וכתב: "ובקרא כתיב (בר' ו:ז): 'וַיֹּאמֶר ה' אֶמְחָה אֶת-הָאָדָם אֲשֶׁר-בְּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה'. א"כ ה' אמר למחות האדם, ולא המלאכים, וסיחון ועוג היה להם דין מלאכים,¹⁰ ולכן נשארו, ומאנשים נשאר אך נח. ...ולכן לא חשב המקרא במה שנשארו, ובאמת הם נשארו כמבואר בגמרא".

לסיכום: שלוש גישות יש בספרות הרבנית בהבנת הפסוק "וישאר אך נח" וגו'. רבים סבורים שעוג נכלל עם הניצולים מן המבול הנזכרים בפסוק הזה, אם ברמז אם במשמע (לעיל א, ג). אחרים סבורים שהפסוק התעלם מעוג משיקולים שונים, ולכן אין להסיק ממנו שעוג לא ניצל (לעיל ד, ה).¹¹ ויש שסבור כי הפסוק הזה כלל אינו מתאר את הניצולים מן המבול, אלא רק את מצבו של נח באותם הימים (לעיל ב).

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
הדף מופיע באינטרנט באתר המידע
של אוניברסיטת בר-אילן

בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>
כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
יש לשמור על קדושת העלון

עורכים: פרופ' עמוס פריש ופרופ' יוסף עופר
עורכת לשון: רחל הכהן שיק

מדבר בכללות, וארץ ישראל איננה בכלל הזה. לפסוקים נוספים בעניין המבול שנקטו "כל" ומתפרשים באופן ש"רובו ככולו", ראו: ר"מ פישהוף, **תכלת מרדכי** על מסכת מגילה, ב"ב תשס"ה, דף ז ע"א, עמ' עז.

¹⁰ על תובנה זו, שעוג וסיחון היו בני המלאכים הנפילים, ולא נכללו בגזרת המבול שהייתה על "האדם", כבר העמיד ר"ח ויטאל (מאות ט"ז-י"ז), **עין הדעת טוב**, יו"ל לראשונה מכתב יד קדשו ע"י ר"נ לעוו, ירושלים תשס"ח, עמ' ב, אות ד.

¹¹ כגישה זו עולה גם מדברי ר"ש פלורינטין (מאה י"ח), המספר בספרו **מנחת שמואל** (שאלוניקי תקל"ו), פרשת נח, דף ז ע"ב), ששמע מחכם אחד אשכנזי: "ועוד שמעתי דמצא כתוב, שכשם שנח עשה תיבה כך אדם אחר נמי עשה כמו כן תיבה אחרת אבל נטבע, וז"ש וישאר אך נח, ברם אותו שעשה ג"כ כמו נח נטבע". לפי פירוש זה, הפסוק "וישאר אך נח" אמנם מלמד על הניצולים מן המבול, אלא שהוא בא למעט את אותו אדם שעשה ג"כ תיבה וטבע, וממילא אין בפסוק הזה מיעוט (נוסף) לגבי עוג!

'וישאר אך נח' שהיה גונח וכוהה דם מטורח הבהמות והחיות כו', כדכתב רש"י בשם מדרש אגדה (בראשית רבה לב, יא). ופירוש 'ואשר אתו בתיבה' מטורח הבהמות אשר אתו בתיבה" (על בר' יד:יג). הרא"ם מתבסס על בראשית רבה, שבו נתבאר שתיבת "אך" שבפסוק אין משמעה "רק", ואם כן, פסוק זה אינו ממעט ניצולים נוספים, אלא הוא מתאר את מצבו של נח בתיבה בזמן המבול.⁵

(ג) עוג בכלל "ואשר אתו בתיבה" - לפי התרגום המיוחס ליונתן (בר' יד:יג), בזמן המבול היה עוג על התיבה מבחוץ, ולפי פרקי דר"א (פרק כג), בזמן המבול היה עוג על אחד מן הסולמות שלה, וכך ניצל, ולאור זאת כתבו אחרונים,⁶ שעוג היה בכלל "ואשר אתו בתיבה". יותר מכך, גם לפי בבלי זבחים (קיג ע"ב), שבזמן המבול היה עוג בתוך המים בצדי התיבה, כתבו אחרונים,⁷ שאפשר לומר עליו שהוא בכלל "ואשר אתו בתיבה".⁸ המהר"ל (מאה ט"ז) בחיבורו "גור אריה" (בר' שם) הוסיף, שהתורה לא הזכירה את עוג במפורש כי "לא חשיב בתורה בפירוש אלא אותן שנשארו להם זרע עד סוף כל הדורות, אבל עוג הוא זרעו נאבדו (במ' כא:לה), ולא היה להם קיום".

(ד) הפסוק דיבר בכללות? - כך כתב ר' יעקב סלינק (מאה י"ז), בחיבורו "נחלת יעקב" (בר' יד:יג,

⁵ בדומה לכך, היו שהציעו כי הפסוק "וישאר אך נח" מתאר את מעמדו הרוחני של נח לאחר המבול! שכן, לפני המבול היה נח "איש צדיק תמים" (בר' ו:ט), וגם ה' אמר לו (ז:א): "כִּי-אֶתְךָ רְאִיתִי צָדִיק לְפָנַי בְּדוֹר הַזֶּה", ואולם עתה, לאחר המבול ולאחר שנכחד העולם, נשאר "אך נח". כלומר, נשאר רק נח האיש, ללא התארים צדיק ותמים! כי נח נחשב לצדיק רק ביחס לבני דורו, אולם לאחר שנאבדו מן העולם, כבר לא היה ראוי לתארים הללו. פירוש אחר - כי נח לא התפלל על בני דורו ולא פעל להצלתם מן המבול. ראו למשל: ר' דוד לידא (מאה י"ז), **חלקי אבנים** (דפ"ר, פיורדא, תנ"ג), מהד' ברוקלין תשס"ו, פרשת נח, עמ' ז; ר' ישראל איסרל ב"ר יצחק סג"ל, **אסיפת חכמים ולקוטי שושנים**, פרנקפורט דמיין תפ"ה, פרשת נח, בשם ר' אברהם ברודא (מאות י"ז-י"ח).

⁶ כך נקט **הרד"ל** (מאה י"ט) בביאורו לפרקי דר"א, פכ"ג, אות כט. ואפשר שכבר ר"ד עדני (מאה י"ד), בעל **מדרש הגדול**, סבור כן, לפי שסמך את התיאור על הצלת עוג שבפרקי דר"א לפסוק "ואשר אתו בתיבה" (בר' ז:כג).

⁷ כך כתבו: המהר"ל (מאה ט"ז), **גור אריה**, בר' יד:יג; **המהרש"א** (מאות ט"ז-י"ז), חידושי אגדות, נידה סא ע"א (ד"ה עוג שפלט). יש שהוסיף שמלשון הפסוק עולה כן, שהרי לא נאמר 'וישאר אך נח' ואשר אתו **בתוך התיבה** (שמשתמע כי רק מי שבתוכה ניצל), אלא נאמר "ואשר אתו בתיבה" - לרבות את צדי התיבה. ראו: ר' מלאכי הכהן (מאה י"ח), פירושים לפירושו של רש"י עה"ת, קובץ **אור עולם**, א, מכון ליובאוויטש, כפר חב"ד תשנ"ה, עמ' 97.

⁸ כך סיכם זאת ר"ב שמרלר, **אהבת יהונתן** (על ספר בראשית), בילגורי תרצ"ב, דף סג ע"א: "י"ל שעוג בכלל המלות 'ואשר אתו בתיבה', מצד שהי' על התיבה או בצדה וגם קבל מזונותיו משם".

⁹ וכבר מצאנו כן בפרשת המבול: "וְהַיָּמִים גָּבְרוּ מְאֹד מְאֹד עַל הָאָרֶץ, וַיִּכְסּוּ כָּל הַהָרִים הַגְּבֵהִים אֲשֶׁר תַּחַת כָּל הַשָּׁמַיִם" (בר' ז:יט). והנה, לפי רבי יוחנן (זבחים קיג ע"א-ע"ב), שלא ירד מבול בארץ ישראל, קשה: הכיצד נאמר "תחת כל השמים"? אלא עלינו לומר שהפסוק